

ФЕРМЕРСТВО В УКРАЇНІ ТА США: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ**FARMING IN UKRAINE AND USA: A COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS****Никорович Б.Д., студент IV курсу
міжнародно-правового факультету***Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

Стаття присвячена висвітленню актуальних сьогодні питань щодо функціонування фермерських господарств в Україні. У роботі досліджено історичний аспект і сучасний стан фермерського руху. Розглянуто проблемні питання законодавчого регулювання інституту фермерства. Проаналізовано міжнародно-правовий досвід організації фермерських господарств Сполучених Штатів Америки з виокремленням особливостей їх діяльності. Проведено порівняльно-правовий аналіз фермерства в Україні та США. На основі аналізу зроблено висновки про те, що в США держава бере активну участь у розвитку фермерських господарств і допомогі їх діяльності, що здійснюється завдяки особливим порядкам фінансування американського фермера, визначенні пріоритетних напрямів розвитку АПК, шляхом поточного фінансового регулювання, запровадження спеціальних бюджетних програм і т. п. Це дає нам розуміння вектора, в якому Україна має рухатися та переглядати законодавчу, фінансову й адміністративну діяльність щодо вирішення проблем діяльності фермерських господарств. Виявлено, що у США, на відміну від України, кооперативний рух є дуже розвиненим і популярним, що позитивно відбивається на діяльності фермерських господарств і стимулює їх розвиток. Наголошено, що кооперативний рух – це те явище, на яке розвиток фермерства в Україні повинен опиратися, тому неодмінно на рівні законодавства повинні бути усунуті перепони, що не дають йому реалізуватися повною мірою, проводяться заходи інформаційно-консультативного характеру щодо переваг об'єднання в кооперативи та стимулювання їх ефективної діяльності.

Також, беручи до уваги американський досвід у розвитку фермерських господарств, зазначено, що навіть незважаючи на безліч відмінностей між Україною та США, для організації фермерського господарства в нашій країні можна опиратися на успішний досвід здобутків західних сусідів.

Ключові слова: аграрний сектор економіки, інститут фермерства, сільськогосподарська продукція, сільськогосподарське виробництво, США, Україна, фермерське господарство

This article discusses relevant topics regarding the functionality of farms in Ukraine. The work also investigates historical aspects, the current state of farming, and questions regarding legislative regulations of the Institute of Farming. It includes the analysis of the structure of farms in the United States of America, and highlight its features. The article compares the legislative part of Ukrainian farming and the farming of the USA.

Based on this analysis, it was concluded that in the USA, the state takes an active part in the development of farms, and helps them. This is achieved by special laws of farm financing, deciding and prioritizing new ways of development of the Agricultural complex, and giving farms access to special budgeting programs.

This analysis gives us the understanding of direction where Ukraine should beheaded, as well as shows the need in reviewing legislative, financial, and administrative activity regarding helping and solving problems of farms.

It was noticed that compared to Ukraine, the USA has a very developed and popular cooperative movement. It positively affects farms and encourages them to grow and develop.

The cooperative movement is something that Ukrainian farming should focus on. This is why all obstacles that do not allow farming to perform at its best should be removed at a legislative level. It is also a good practice to hold consultation events about the benefits of uniting into agricultural cooperatives and stimulating their efficient performance.

Despite the differences between Ukraine and the USA, it is a good idea for Ukraine to use the successful experience of the USA another Western neighbors to improve and reorganize out agricultural system.

Key words: agricultural sector of the economy, Institute of Farming, agricultural products, agricultural production, USA, Ukraine, farming

Постановка проблеми. Земельні ділянки сільськогосподарського призначення для ведення фермерських господарств займають значну частину всіх сільськогосподарських земель. У свою чергу, фермерські господарства роблять значний внесок у світове виробництво продовольства. Зарубіжні країни досягли високих результатів в агрофермі. Світовий досвід свідчить, що розвиток фермерства створює сприятливі умови для підвищення ефективності аграрного сектору економіки загалом. Дослідження інституту фермерства в державах із розвинутою економікою, незважаючи на економічні та соціальні відмінності, буде доцільним у розробці законодавчої бази та структурно дієвого механізму реалізації норм щодо реформування аграрного сектору України та для розвитку середніх і малих форм господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням фермерства у світі та Україні займалися багато як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, а саме Б.А. Черняков, І.Ф. Томич, Н.В. Подобай, А.А. Осадченко, Н.В. Климова, Н.Ю. Новикова та ін.

Виклад основного матеріалу. Історія розвитку фермерства у світі свідчить, що вперше фермерський рух зародився в США, Канаді, Австралії та Новій Зеландії як наслідок освоєння цілих земель колоністами-європейцями. У Західній Європі фермерство з'явилося в умовах

загального розвитку капіталізму й еволюції поміщицького господарства, основою для якого стала приватна власність на землю й оренда землі на вигідних умовах.

Поява такого явища, як українське фермерство сягає глибини історії, ще часів Трипільської культури, коли вже простежувалися унікальні традиції господарювання й обробітку землі на сучасній території України. Український селянин протягом усієї історії надавав перевагу відособленому господарству, що формувало в ньому приватну ініціативу, особисту зацікавленість у власній праці й одночасно виокремлювало особливе його ставлення до культури, землі, традицій і звичаїв.

Саме XIX ст. слід вважати періодом ліквідації кріпацтва рішеннями Австро-Угорського і Російського урядів, що дало поштовх веденню власних господарств, у яких потім сформується новий прошарок фермерів – «куркулів». Проте досягнення попередніх років потім були знищені з приходом радянської влади, що охрестила фермера підприємцем у сфері сільського господарства у капіталістичних країнах, власником сільськогосподарського підприємства [8].

Відлік початку історії сучасного українського фермерства збігається зі становленням України як незалежної держави та, зокрема, нормативним закріпленням приватної форми власності шляхом прийняття Закону України

«Про фермерське господарство», появу якого важко переоцінити, оскільки його прийняття дало поштовх формуванню та розвитку нової організаційно-правової форми здійснення сільськогосподарського товарного виробництва в Україні. Відтоді українське фермерство стало на тернистий шлях свого розвитку, який продовжується і зараз [4, с. 9–10].

У ч. 1 ст. 1 Закону України «Про фермерське господарство» визначено, що фермерське господарство це – форма підприємницької діяльності громадян, котрі виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, здійснювати її переробку та реалізацію з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм у власність та/або користування, у т. ч. в оренду, для ведення фермерського господарства, товарного сільськогосподарського виробництва, особистого селянського господарства відповідно до закону [1].

Фермерство за останні два десятиліття стало традиційною формою ведення сільського господарства. В Україні такі господарства виробляють широкий спектр сільськогосподарської продукції для внутрішніх потреб. Проте є ряд невирішених питань, які стримують розвиток товарного виробництва такими сільськогосподарськими виробниками, як фермерські господарства.

Основними проблемами розвитку фермерства України є:

- малоземелля деяких регіонів держави (Західного);
- виділення недостатніх розмірів земельних наділів для ведення ефективного господарювання;
- низький рівень розвитку та запровадження інноваційних технологій ведення сільського господарства;
- слабка матеріально-технічна база фермерських господарств;
- державна фінансово-кредитна підтримка фермерства;
- проблемне для фермерських господарств отримання кредитів комерційних банків, а відповідно, і використання державних коштів через механізм здешевлення кредитних ставок на них;
- недосконалість механізму довгострокового кредитування й оподаткування фермерських господарств;
- нерегульованість ринку збуту продукції аграрного сектору;
- бюрократія;
- занедбана інфраструктура;
- неефективне інформаційно-консультаційне забезпечення фермерів;
- відсутність необхідної кваліфікації керівників фермерських господарств і їхніх працівників.

Відповідно до концепції розвитку фермерських господарств і сільськогосподарської кооперації на 2018–2020 рр., за даними Держстату, на кінець 2016 р. кількість діючих фермерських господарств становила 33 682 одиниці, що становить 70% загальної кількості економічно активних сільськогосподарських підприємств. За даними Держгеокадастру, середня площа сільськогосподарських угідь, які оброблялися фермерським господарством, становила 78 га. Із загальної кількості діючих фермерських господарств 75% мали в обробітку земельні ділянки площею до 100 га [2]. Зараз же згідно з даними Держстатистики України станом на 01 травня поточного року зареєстровано 46,143 тис. фермерських господарств, що на 489 більше (+1%) порівняно з початком 2019 р. У травні минулого року в країні налічувалося 45,35 тис. фермерських господарств. Діючих сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів також стало помітно більше. За 2018 р. їх кількість зросла на 125, а з початку 2019 р. в нашій державі налічувалося 735 діючих сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів [6].

Як зазначають В.А. Табінський, Є.О. Колеснік, І.С. Сіліна, найближчі перспективи розвитку фермерства пов'язані саме з кооперацією, із чим ми погоджуємося,

оскільки цей напрям повинен розвиватися. Проте зараз фінансова підтримка скорочена до мінімуму або відсутня. Тому, наприклад, тільки спільними зусиллями кілька фермерських господарств можуть придбати сучасну дорогу техніку, яка їм необхідна [3, с. 114]. На жаль, потенціал українського кооперативного руху зараз не реалізований, і їх кількість у період з 2008–2017 рр. невпинно скорочувалася.

Член Комітету Верховної Ради України з питань аграрної політики та земельних відносин Сергій Лабазюк зазначав, що, за даними Державної служби статистики України, станом на 01 травня 2017 р. в державі зареєстровано 1 023 сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи. Тобто можемо побачити, що в період з 01 травня 2017 р. до початку січня 2019 р. кількість обслуговуючих сільськогосподарських кооперативів скоротилася ще на 288 одиниць, що є негативним аспектом їх функціонування. Щодо проблем функціонування обслуговуючих кооперативів, то він додає, що передбачені у законодавстві обмеження на практиці не дають можливості реалізувати переваги об'єднання в обслуговуючий кооператив. Законодавством передбачено, що обслуговуючі кооперативи діють як неприбуткові організації, такий статус передбачає цілий ряд обмежень на рівні як кооперативного, так і податкового законодавства. Крім того, він зазначає, що сільськогосподарський обслуговуючий кооператив не може набувати у власність продукцію, вироблену своїми членами, і може реалізовувати її виключно за договорами комісії, що на практиці позбавляє кооператив можливості формувати великі партії продукції і за рахунок масштабу збувати їх за вищою ціною та вступати у повноцінні відносини з трейдерами, переробниками, не маючи доступу до фінансових інструментів, у т. ч. до використання аграрних розписок [5].

Отже, як ми можемо бачити, фермерські господарства мають безліч проблем на шляху свого розвитку, які потребують свого подальшого вирішення. Проте, незважаючи на це, простежується збільшення їх кількості в період від кінця 2016 р. до початку 2019 р., що супроводжується зменшенням кількості сільськогосподарських кооперативів. Буде доречним провести дослідження стану фермерських господарств у США для виокремлення позитивних і негативних аспектів, що дасть можливість застосування міжнародного досвіду в Україні.

Отже, досвід США у вивченні фермерських господарств є неймовірно цінним, оскільки ця країна є лідером виробництва сільськогосподарської продукції та продовжує невпинно нарощувати темпи його розвитку. Стоючись історії, то в США поряд зі сприятливими кліматичними умовами, переважанням протестантської моралі й етики, серйозним стимулом до розвитку була розумна земельна державна політика. Навіть у разі самовільного захоплення землі, за відсутності коштів на її придбання, переселенець («скватер»), відпрацювавши на ній певну кількість років, ставав повноправним господарем. Все це дозволило швидко освоїти величезні території та створити в підсумку найсучасніше й найефективніше у світі сільське господарство.

Для сільського господарства США характерно наявність ферм різних розмірів: від малих (обсяг продажів до 5 тис. доларів) до суперферм (обсяг продажів до і понад 500 тис. доларів). Причому розміри малих ферм залежно від обсягу продажів коливаються від 5 до 40 тис. доларів, середніх – від 40 до 250 тис. доларів, великих – від 250 до 500 і більше тис. доларів. Суперферми, складаючи 4,1% їх загальної чисельності, виробляють переважну кількість сільськогосподарської продукції – до 50% [10].

Розвиток фермерських господарств США характеризується тривалим процесом перетворення малих ферм на великі індустріальні господарства за двома напрямками: збільшення розмірів господарств і концентрація капіталу

та поглиблення спеціалізації. Основна тенденція розвитку полягає в тому, що з технологічного, фінансового й управлінського поглядів ферми стають більш складними.

Сільське господарство США цілком індустріалізоване, технічно оснащене і має високу продуктивність. Науково-технічний прогрес успішно проникає в цю сферу американської економіки; втілюються здобутки біотехнології, новітня сільськогосподарська техніка, прогресивні методи господарювання. Водночас сільське господарство перебуває під особливим захистом уряду, фермери отримують дотації з бюджету, мають податкові пільги й субсидії при експорті. У 2001 р Конгрес США направив фермерам тільки як пряму підтримку майже 23 млрд дол. Якщо врахувати, що розмір опосередкованої підтримки в 2–3 рази більше прямої, то загальний обсяг субсидування значно перевищив загальний прибуток всіх американських фермерів, отриманого за рік від сільськогосподарської діяльності. У США широке поширення набула програма гарантованих кредитів під цілі розвитку бізнесу. Зазвичай держава надає гарантії на суму 80% кредиту розміром не більше 5 млн дол., 70% – для кредитів від 5 до 10 млн дол. і 60% – для кредитів від 10 до 25 млн дол. Термін, на який надається гарантія під виданий кредит, становить для придбання ресурсів 7 років, машин і устаткування – 15 років, для придбання або будівництва нерухомості – 30 років [7, с. 320].

США визначають галузь сільського господарства, яка насамперед потребує підтримки держави, й обсяг необхідної допомоги, що дозволяє відразу вирішити завдання стимулювання розвитку сільського господарства. Вироблена продукція закуповується за високими цінами, аби організаціям був стимул працювати з невеликою кількістю людей і з найменшими витратами.

Бюджетні витрати США на сільське господарство залежать від економічної ситуації – у кризові роки їх значення зростає, у більш стабільні періоди рівень державного субсидування помітно знижується. Бюджетні кошти держави виділяються на фінансування таких програм:

- сільськогосподарські дослідження;
- організація маркетингу та інформації про ринки і цінах;
- кредитування; консервація і вилучення земель;
- підтримка цін, закупівля, компенсаційні платежі;
- підтримка фермерських постачальницьких і збутових кооперативів, ринкові замовлення;
- субсидування продовольства;
- експортні субсидії;
- міжнародна продовольча допомога.

Найважливішим елементом функціонування фермерських господарств у Сполучених Штатах Америки є кооперативи, що займають виняткове місце в житті як північноамериканського, так і європейського фермера. Ще в середині 80-х рр. у США налічувалося 5,4 тис. постачальницько-збутових кооперативів. Вони забезпечують збут продукції фермерів і постачання їх матеріалами, добривами, засобами пально-мастильними хімізациї, будматеріалами, насінням і кормами, господарськими товарами та іншими засобами виробництва. Майже кожен фермер – член і співвласник приватного кооперативу, оскільки вважається, що кооператив допомагає збільшити доходи фермерів. Бути чи не бути членом будь-якого приватного кооперативу – залежить тільки від бажання самого фермера. Найчастіше багато з них є членами і співвласниками кількох кооперативів: елеваторів, бензоколон, систем енергозабезпечення і т. п. Вважається, що кожен

такий місцевий кооператив є хребтом всієї фермерської системи. Місцеві кооперативи об'єднуються в регіональні та національні. Фермерам також постійно проводять семінари та консультації щодо роз'яснення елементів ведення фермерського господарства та повідомлення їх стосовно кращих шляхів їх діяльності [11, с. 9]. Все це вказує на підтримку з боку держави, а також надання дорадчих послуг серед сільського населення, що займається товарною сільськогосподарською діяльністю.

На прикладі сімейних молочних ферм можна сказати, що їх конкурентоспроможність досягається завдяки їх участі в міжфермерських кооперативах. Такими кооперативами за галузевою ознакою охоплені і молочний, і зерновий сектор виробництва. У кооперативи залучені ферми різних типів і розмірів. Великі комерційні агропромислові об'єднання закуповують молочну сировину найчастіше у кооперативів. Ці кооперативи успішно використовують контрактну форму. З одного боку, вони укладають угоди з фермами, з іншого – з підприємствами (компаніями молочної індустрії, зайнятими переробкою молока). Це найбільш поширений варіант формування інтегрованого молочного підкомплексу. Прикладом може служити кооперативне об'єднання «Ленд-о-Лейкс». У цю виробничо-господарську систему входить близько 30 000 фермерських господарств молочної спеціалізації (а також більше 200 000 фермерських господарств іншої спеціалізації) з шести штатів середнього заходу. Ці кооперативи надають фермерським господарствам (своїм членам) багатосторонню допомогу (постачання, збут, консультації та ін.). Подібні об'єднання мають у своїй структурі науково-дослідний інститут із технології виробництва [9, с. 295].

Висновок. Зважаючи на вищевикладене, можна зазначити, що в силу історичних та об'єктивних чинників фермерські господарства в Україні є явищем доволі новим, але яке повністю відповідає менталітету і традиціям українського селянина. Проте в Україні, на відміну від США, де фермерському руху стільки ж років, як і самій державі, він багато в чому поступається.

Проаналізувавши специфіку функціонування фермерських господарств у США, можна помітити, що там держава бере активну участь у розвитку фермерських господарств і допомозі їх діяльності, що здійснюється завдяки особливим порядкам фінансування американського фермера, визначенні пріоритетних напрямів для розвитку АПК, шляхом поточного фінансового регулювання, запровадження спеціальних бюджетних програм і т. п. Такий аналіз дає нам розуміння вектору, в якому Україна має рухатися на переглядати законодавчу, фінансову й адміністративну діяльність щодо урегулювання проблем фермерських господарств.

Як можна побачити, в США, на відміну від України, кооперативний рух є дуже розвиненим і популярним, що позитивно відбивається на діяльності фермерських господарств і стимулює їх розвиток. Варто зазначити, що кооперативний рух – це те явище, на яке розвиток фермерства в Україні повинен опиратися, тому неодмінно на рівні законодавства слід усунути перепони, що не дають йому реалізуватися повною мірою, проводити заходи інформаційно-консультуючого характеру щодо переваг об'єднання в кооперативи та стимулювати їх ефективну діяльність.

Беручи до уваги американський досвід у розвитку фермерських господарств, ми бачимо, що, навіть незважаючи на безліч відмінностей між Україною та США, для розвитку фермерства в нашій країні можна опиратися на успішний досвід здобутків західних сусідів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про фермерське господарство : Закон України від 19 червня 2003 р. № 973-IV. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=973-15>.
2. Розпорядження Кабінету Міністрів України про схвалення Концепції розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018–2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/664-2017-%D1%80#n8>.

